

נסח זה

מאוצרות
רבנו הרמב"ן

פרשת וישב תשפ"ג (שנה ו' גליון 137)

וְיִשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פָּסִים. [לו, ג]

לשון רש"י, תרגם אונקלוס: 'ארי בר חכים הוא ליה', שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר: שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. וכן אמר **רבי אברהם**: כי בן זקונים שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה, וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן (בראשית מד ט).

ואיננו נכון בעיני, כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים, וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו, והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק כשנה או שנתים.

והנראה בעיני: כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו, והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו, והוא **נקרא לו בן זקוניו** בעבור ששרתו לזקוניו. והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד, ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק. **ואונקלוס שאמר 'בר חכים'**, ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו, וטעמו כטעם זקנים. ותרגם בילד זקונים **'בר סבתין'**, כי לא אמר הכתוב בכאן 'כי בן זקונים היה', אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו. [וזאת כונתם באמרו **כל מה שלמד משם ועבר מסר לו** (בראשית רבה פד ח), לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם, כאלו היה זקן ורב ימים].

ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו. [לו כב]

אבל דברים אחרים אמר להם מתחילה שלא קבלו ממנו, כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם (בראשית מב כב). וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו, אמר להם **אם כן אל תשפכו דם בידיכם**, ולא אמר 'דמו' כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם, לימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו.

וכתב רש"י: ממשמע שנאמר והבור ריק אינני יודע שאין בו מים, מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. **לשון רש"י מדברי רבותינו (שבת כב).** ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור, או שהיה עמוק ולא ידעו בהם, שאילו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור, וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו. אבל הם לא ידעו בדבר.

ויהי כמשלש חדשים, ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר פלתי, וגם הנה הרה, לזנונים; ויאמר יהודה, הוציאוה ותשרף. [לח כד]

ואני לא ידעתי הדין הזה, שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה, כמו שמפורש בגמרא (סנהדרין נא), אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל, ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח והיא להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא מיתתם (סנהדרין נח), והלא הם אומרים (בראשית רבה פה ה') שיהודה התחיל במצות יבום תחלה, וכן בגמרא (סנהדרין נז) מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל.

ונראה לי: שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ, והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונה כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות, ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה, והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות, ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו, לא שהיה דין הדיוטות כן.

ועל דרך הפשט: יתכן שהיה משפטים כנהוג היום במקצת ארצות ספרד, שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו, והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם.

וּמִצְאָהּ אִישׁ וְהִנֵּה תַעֲהָ בַשָּׂדֶה וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לְאֹמֶר מֶה תְּבַקֵּשׁ. [לו, טו]

יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך, ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. ויאריך הכתוב בזה, להגיד כי סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו, אבל הכל סבל לכבוד אביו.

ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר, כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו (בראשית רבה פד יד) באמרו כי האישים האלה הם מלאכים, שלא על חנם היה כל הסיפור הזה, להודיענו כי עצת ה' היא תקום.

רבנו הרמב"ן חוזר כאן בפרשתנו על היסוד אותו כבר קבע בפרשת נח (במעם גדול התיבה): "ועוד עשו אותה גדולה למעט בנם, כי כן הדרך בכל הניסים בתורה או בנביאים, לעשות כל אשר ביר האדם לעשות, והשאר יהיה בידו שמים". וכיאר זאת מרן המשיגה רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל שבאמת כל ההנהגה בכריאה היא הנהגה של "מעט בנם", שהרי כל מה שקורה בכלל ובפרט ליהודי ולרבים כבר מראש גזור והתום ופסוק מראש השנה ויום כיפור. וכל מעשי האדם הם רק מההלכה של השתדלות, אף על פי שאין הם עוזרים ופועלים מאומה. וכמו שכתב כאן הרמב"ן ככלל קבוע "הגזרה אמת והחריצות שקר" שהאמת שהבריה מתנהלת על פיה היא רק הגזירה. וכל ריבוי או מיעוט החריצות של האדם הגם כשנראה לכאורה בכיור שזה מה שפעל, אינו אלא שקר ומעוות ("שקר" הוא רק מה שנדמה כאמת). שהקב"ה לבסוף עושה סולמות וכמו שכתב בחז"ל (מדרש רבה, ממות) על הפסוק "כי אלוקים שופט וזה ישפיל וזה ירים" (תהילים עה ח) כי מי שעלה מדאי למעלה השי"ת משפילו, ומי שמדאי למטה הקב"ה מרימו, ותמיד הוא מייצב את הבריה על פי גזירותיו בלבד. אם כן כל עניין ההשתדלות הוא אך ורק ככדי להלביש את הגזירה השמימית במהלך הטבעי בשביל למעט בנם.

מוסיף על כך תלמידו המשיגה רבי יצחק ירוחם בורודיאנסקי שליט"א בספרו שיה יצחק (בראשית, פרשת נח): באמת יסוד זה יכול להביא תועלת לכל הוי האדם, שהרי שאיפתנו ותפילתנו היא כמו שאמר דוד המלך ע"ה "שבת בבית ה' כל ימי חיי" ואין הכוונה שבמצאיות ביקש דוד לישב כל החיים בתוך בית המדרש, שהרי הוא היה מלך והנהיג את העם ושפט אותם ויצא למלחמותיהם, אלא התפלל שבכל מקום ומקום שיהיה בו יהיה בהנהגת "בבית ה'". דהיינו שגם בהתעסקו במעשי הגשמיים תהא מחשבתו שקועה בהשי"ת כמעשי הרוחניים, ונשאלת השאלה כיצד יתכן בעוד שנמצאים בעולם המלא במעשי השתדלות ובחובי השתדלות, וכמארעות שתלויים בהשתדלות, ואף על פי כן להיות שלווים ושקועים בבית ה' בעולם הרוחני ובהתעלמות מכל הסובב, אבל כשהייש עם האמת הזו שהגזירה אמת והחריצות שקר וכל ההשתדלות מטרחה רק בשביל למעט בנם, אם כן גם כאשר עושים את מה שצריך לעשות הלב נתון לבית ה', שהכל באמת נעשה ממנו יתברך וכל העולם שסביב הוא רק ד' ה'. ובהגשמה זו שאנו בידי של הקב"ה מתאפשר להיות רגועים ושלוים ולפנות את כל הלב לעבודת השי"ת.

על דברי הרמב"ן הוסיף החתם סופר על התורה: בגמרא (חולין צה:) מצאנו כי גדולי האמוראים בדקו בסמינים שונים כדי לדעת אם תצליח דרכם אשר לפניהם, או שמא כדאי להם למשוך את ידם. מסופר שם כי רב היה בודק במעבורת (ספינה המעבירה נוסעים מגדה לגדה). אם לא היתה המעבורת מוזמנת לו, הכין כי אות הוא משמים שלא תצליח דרכו, ושוב לא חזר אחרי מעבורת אחרת, אלא שב לביתו. שמואל היה בודק בספר וראה לפי תלמודו שלמד קודם לשיצא לדרכו, אם תצליח דרכו אם לאו. ואילו רבי יוחנן היה בודק בתינוק היוצא מבית הספר והיה מבקש שיפסוק לו פסוק.

כל הסימנים הנזכרים היו בדרבו של יוסף, וכולם הראו כי לא תצליח לו דרכו. כמו רב שהורו בו כאשר לא היתה המעבורת מוזמנת לפניו, הרי גם על יוסף היה לחזור כשלא נודמנה לו דרכו, שהרי נוכח כי הוא תועה ואינו מוצא את מקום אהיו. גם לפי תלמודו היה לו להבחין כי ראה לפניו, שהרי למד עם אביו קודם פרידתם בפרשת עגלה ערופה, המדברת על מי שנרצח בדרכו. אף מבחנו של רבי יוחנן ארע ליוסף, שלא בידיעתו, שהרי ודאי אין זה עניין לתינוק דוקא אלא לכל אדם שיענה תשובה על פי תומו אשר בה טמון רמז לשאלה המבוקשת. ואמנם עונה המלאך גבריאל ליוסף "נסעו מזה", ביטוי שלו גם פירוש נעלם ונסתר כמו פירוש רש"י (פסוק יז) "הסיעו עצמם מן האחוז", היה לו ליוסף להרגיש בפירושה הטמיר של תשובת המלאך, אך הוא לא האזין לפשוטן של הדברים (כביאר הרמב"ן שם). והרי זה "תנא דמסייע" לדברי הרמב"ן שלעיל. שכן יוסף ראה סימנים כה רבים שהורו לו כי עליו לחזור מדרכו, אשר לא תצליח לו, ובכל זאת, "הכל סבל לכבוד אביו".

דַּבֵּר אֶל אֶהָרָן וְאֶמַרְתָּ אֵלָיו בְּהֶעֱלִיתָ אֶת הַנֶּהֱרֵת אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוּרָה וְאִירוּ שְׁבַעַת הַנְּרוֹת. [במדבר ח ב]

לשון רש"י ממדרש אגדה. למה נסמכה פרשת מנורה לחנכת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים, חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקב"ה: חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב.

אבל ענין ההגדה הזו, לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו. ובלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים, שהזכיר האגדה הזו ואמר: ראיתי במדרש, כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה: דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנכת המזבח. עד כאן לשונו.

וראיתי עוד בילמדנו (תנחומא בעלותך), וכן במדבר רבה (במדבר רבה טו ז): אמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לאהרן: אל תתיירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שביט המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם. והנה, דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבתות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנכת חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר החורבן בגלותנו. וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם. דרשו סמוכין לחנכת הנשיאים מלפניה ומלאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם.